

КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ ТА ПРОБЛЕМИ МЕТАЛУРГІЙНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Т. М. Кібук,
аспірант, Київський економічний національний
університет ім. В. Гетьмана

У статті досліджуються основні показники діяльності підприємств металургійної галузі економіки України. Розглядаються особливості діяльності головних підприємств цієї сфери. Визначаються вагомі проблеми розвитку та конкурентні переваги цього сектору економіки. Вивчається світовий досвід вирішення окремих проблем.

The article deals with main indicators and features of activity of enterprises of metal-lurgical industry of Ukrainian economy. Attention is attached to the main problems of development and competitive edges of this sector of economy and also world experience of decision of same problems.

ВСТУП

Металургія складає фундамент національної економіки України, оскільки щорічно забезпечує біля 30—40 % валютних надходжень та сприяє розвитку чисельних регіонів країни. Згідно з динамікою розвитку економіки України за попередні роки, існує тенденція до збереження галуззю існуючих позицій в найближчій перспективі. Така ситуація зумовлює необхідність перманентного аналізу розвитку цієї сфери економіки задля розробки ефективної стратегії діяльності металургійних підприємств.

Дослідженню розвитку металургійного сектору економіки присвячено роботи В.Н. Данченко, Я.А. Жаліло, І. Запускалова, І. Пономаренко, В.В. Сергєєва та ін. Разом з тим питання подальшого розвитку підприємств цієї сфери та визначення проблем, пов'язаних з їх діяльністю, ще недостатньо висвітлені у літературі та потребують більш детально дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є визначення тенденцій розвитку підприємств металургійної галузі України. Для досягнення поставленої мети автором поставлено і вирішено наступні завдання: 1) проаналізовано динаміку основних показників металургійної галузі України; 2) виявлено основні проблеми діяльності підприємств

цього сектору економіки; 3) встановлено необхідність кардинальних змін у цій сфері.

МЕТОДОЛОГІЯ

Розв'язання поставлених питань виконується засобами кабінетних досліджень, джерелами вторинної інформації, в яких виступають статистичні збірники, періодичні видання галузевого та бізнес-спрямування, повідомлення та аналізи в мережі Інтернет тощо.

Результати досліджень засвідчують, що загальна динаміка металургійного сектору економіки має тенденцію до уповільнення темпів зростання виробництва продукції на 9,1% у січні-листопаді 2007 р. проти 9,9% у січні-жовтні 2006 р., на підприємствах з виробництва чавуну, сталі та феросплавів — приріст порівняно з січнем-листопадом 2006 р. становив 9,9%, труб — 1,7%, інших видів первинного оброблення сталі — 23,6%, готових металевих виробів — 19,8%. Також спостерігається незначне підвищення темпів зростання обсягів реалізації металургійної продукції у 2006 році на 16,77 % порівняно з 2005 роком (рис. 1).

Споживання металопродукції на внутрішньому ринку країни, враховуючи внутрішньогалузеве споживання, складає 23,73 % від загального обсягу [1, с. 13]. За прогнозами вітчизняних експертів, до 2010 р. на внутрішньому ринку буде реалізовуватися тільки 35 % виробленої продукції, а інша буде експортуватися [3, с. 6]. Така особливість функціонування підприємств металургійної галузі ставить їх в залежність від світової кон'юнктури та тенденцій ринку металургійної продукції.

У металургійному секторі України працює біля десятка крупних комбінатів та заводів (табл. 1, [5]). Серед існуючих підприємств галузі 4 заводи мають низькі показники ліквідності, фінансової стійкості, ділової активності та рентабельності, а саме: Дніпропетровський металургійний комбінат ім. Комінтерна, Макіївський металургійний комбінат ім. Петровського, Краматорський металургійний завод та Єнакіївський металургійний завод. З 2002 р. відзначалась постійна збитковість перелічених підприємств, винятком став лише Дніпропетровський металургійний комбінат ім. Комінтерна, який отримав у 2005 р. 16,42 млн грн. чистого прибутку, проте його не вистачило для відновлення власного капіталу, який на початок 2006 р. складав 30 млн грн. [4, с. 70].

Окремо слід проаналізувати результати діяльності Єнакіївського металургійного заводу. Незважаючи на постійну невелику негативну рентабельність, це підприємство мало досить задовільні показники праці, наприклад, коефіцієнт автономії склав біля 26 %. Крім того, доля ринку цього заводу становить близько 5 % за обсягами виручки у 2005 р.

До привабливих для інвесторів підприємств можна віднести ВАТ "Алчевський металургійний комбінат", ВАТ "Мітал Стіл Кривий Ріг" та ВАТ МК "Азов-сталь", які демонстрували рентабельність власного капіталу на рівні більш ніж 20 %. Найбільший показник ROE у 2005 р. мав ВАТ "Алчевський металургійний комбінат" — 50,46 %. Жоден з металургійних комбінатів в Україні протягом останніх 4 років роботи не мав такої високої

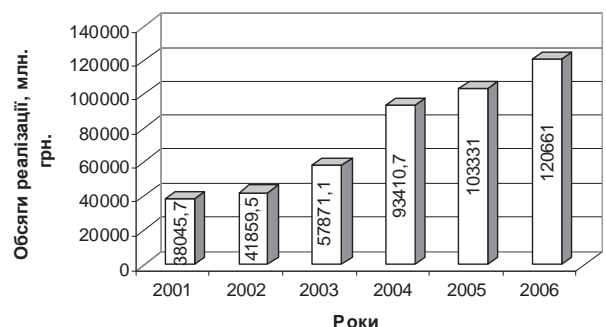

Рис. 1. Динаміка обсягів реалізації металургійної продукції (перероблено з джерела [2]).

рентабельності.

Показною також можна вважати динаміку коефіцієнта рентабельності власного капіталу протягом останніх 3 років — найбільш важливого показника фінансового стану компанії ВАТ "Мітал Стіл Кривий Ріг". Так, у 2004 р. рівень прибутковості власного капіталу склав 34,25 %, після приватизації у 2005 р. цей показник знизився до 25%.

ВАТ "Дніпровський металургійний комбінат ім. Дзержинського", ВАТ "Запорізький металургійний комбінат "Запоріжсталь" та ВАТ "ММК ім. Ілліча" можна віднести до нерозкритих талантів галузі. Їх ROE знаходилось у діапазоні 15—20 %, однак за рентабельністю продажу останні займали лідируючі позиції, що пов'язано з досить високою капіталізованістю названих компаній.

Так, ВАТ "Металургійний комбінат "Азовсталь" виробляє близько 13% металургійної продукції в Україні. Це підприємство з початку 2007 року наростило виробництво основних видів продукції, а саме:

1) виробництво чавуну за 11 міс. 2007 р. склало 4 млн 942 тис. т, що на 353 тис. т (7,7%) перевищує показники аналогічного періоду минулого року;

2) сталі вироблено 5 млн 746 тис. т.: на 293 тис. т (або 5,4%) більше, ніж за 11 міс. 2006 р.;

3) виробництво прокату зросло порівняно з аналогічним періодом минулого року на 275 тис. т. (5,7%) і склало 5 млн 067 тис. т [6].

ВАТ "МК "Азовсталь" здійснює експорт продукції переважно через морські порти. У 2005 р. через них було поставлено 3125,1 тис. т. металопродукції, що склало 96,5 % від кількості 2004 р. [3, с. 6].

Одним з найбільших металургійних підприємств в Україні є також ВАТ "ММК ім. Ілліча". Це підприємство займає монопольне становище на українському ринку за виробництвом штрипсів листових, товстолистового прокату, сталі листової, металопласту, жести білої, труб сталевих нафтопровідних безшовних, стрічки сталевий холоднокатаної. Підприємство експортує продукцію у більш ніж 50 країн світу.

Ще одним крупним металургійним комбінатом України є ВАТ "Запорізький металургійний комбінат "Запоріжсталь". Основною експортною продукцією цього підприємства є холоднокатані сталевий лист в рулонах. Частка експорту в загальному обсязі реалізації складає близько 76%. Комбінат поставляє продукцію більш ніж у 50 країн світу. Серед країн-імпортерів — Китай, Туреччина, Філіппіни, Ізраїль, Ма-

Таблиця 1. Основні металургійні підприємства України

Підприємство	Кількість робітників, тис. чол.	Обсяг виплавки сталі, млн тонн	Обсяг виробництва на 1 працівника, тонн
ВАТ „Мітал Стіл Кривий Ріг”	55	7,575	137,7
ВАТ „ММК ім. Ілліча”	78	6,984	89,5
ВАТ „МК „Азовсталь”	22	6,012	273,2
ВАТ „Запорізький мет. комбінат „Запоріжсталь”	20	4,400	220
ВАТ „Алчевський мет. комбінат”	20	3,715	185,7
ВАТ „Дніпровський мет. комбінат ім. Дзержинського”	18	3,630	201,6
ВАТ „Єнакієвський металургійний завод” та „Метален”	14	2,546	181,8
ВАТ „Макіївський мет. комбінат”	11	1,566	142,3
ВАТ „Дніпропетровський мет. Комбінат ім. Петровського”	8	1,329	166,1
ВАТ „Донецьксталь - металургійний завод”	8	0,951	118,8

лайзія, Італія, США, Росія, Польща, Йорданія. Протягом 2007 р. товарної продукції склав 732 млн 170 тис. грн., що на 20 млн 468,6 тис. грн. перевищує запланований обсяг виробництва [7].

Отже, за результатами аналізу крупні металургійні підприємства України у 2005 р. заробили біля 1 млрд долл., причому 80 % цієї суми приходилось всього на 3 підприємства — ВАТ "Мітал Стіл Кривий Ріг", ВАТ "ММК ім. Ілліча" та ВАТ "МК "Азовсталь", які є лідерами за обсягами виручки у галузі [4, с. 71].

Нині почали відчутно посилюватися позитивні тенденції присутності металургійних підприємств України на світовому ринку. Металева продукція головних українських експортерів, сертифікована міжнародними сертифікаційними центрами, зараз не поступається за якістю аналогічній продукції головних світових експортерів. Українські металургійні підприємства здатні виробити металопродукцію за стандартами різних країн світу. Системи управління якістю великих українських виробників також відповідають міжнародним стандартам ISO 9001-2000. Активізувалося просування складного прокату, який має більшу додану вартість завдяки наявності у крупних виробників необхідної технологічної та технічної бази. У результаті почала поступово покращуватися продуктова структура експорту. Проте досить гостра конкуренція разом із існуючою технологічною і технічною базою українського виробництва призводять до відсутності диференціації в українському експорті. Зазначене обумовлює подальше збільшення частини експорту, а отже, й обсягу виробництва напівфабрикатів і сортового прокату. Попит на напівфабрикати на світовому ринку є найбільш стійким і ємним у зв'язку з прагненням розвинених країн вивести початкові стадії плавильного виробництва зі своїх територій, завдяки чому відбуваються технологічні зміни в самому металургійному виробництві (поява міні-заводів). Зростання цін на світовому ринку

робить для українських виробників ефективним експорт продукції навіть із невисоким рівнем доданої вартості.

Аналіз даних свідчить, що у 2005 р. порівняно з минулим роком зменшився вітчизняний експорт до країн Балтії, зокрема в результаті значного скорочення експорту до Латвії (на 22,8 %) за групою 72 "чорні метали" Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД), та різкого зменшення експорту до країн Балтії загалом (на 83,7 %) за групою 73 "вироби з чорних металів" УКТЗЕД.

Зменшення на балтійському ринку збуту за групою 72 "чорні метали" компенсується зростанням експорту до Польщі, Чехії, Угорщини та Словаччини, адже експорт до них збільшився у 2005 р. на 34,3 %, а до країн Балтії знизився лише на 3,5 %. Однак ці тенденції позначаються на темпах приросту експорту до цих країн за групою 73 "вироби з чорних металів": втрати перевищують зростання експорту до цих країн, що негативно позначається на темпах приросту експорту за групою 73 в цілому. Спостерігається зростання експорту до чотирьох країн Центральної та Східної Європи за обома групами товарів, за винятком Угорщини за групою 72 та Чехії за групою 73 [8, с. 69].

На сьогодні ЄС застосовує антидемпінгове мита щодо імпорту шести видів української продукції, з яких три стосуються виробів із чорних металів. Рівень антидемпінгового мита за цими видами продукції становить від 12,5 % до 51,8% [9].

Дослідження дозволили виявити не тільки безперервність розвитку світової торгівлі продукцією чорної металургії, але й виокремити явну тенденцію збільшення обсягів експорту сталевий металопродукції в світі.

Україна станом на кінець 2007 р. займає п'яте місце у світі за обсягами експорту сталі (табл. 2, [11]). 76,46 % сталі, що виробляється на світовому ринку, припадає на десять провідних країн (рис. 2). Аналіз основних тенденцій розвитку споживання конструкційний матеріалів

Таблиця 2. Основні експортери сталі

Ранг	Країна	Експорт, млн т
1	Європейський союз	35,4
2	Японія	32,0
3	Росія	30,9
4	Китай	27,4
5	Україна	27,3
6	Німеччина*	26,0
7	Бельгія – Люксембург*	21,6
8	Франція*	17,6
9	Південна Корея	16,1
10	Італія*	14,4

* Дані за окремими країнами — членами ЄС, включаючи торгівлю у ЄС

показує, що сталь, як і раніше, залишається основним конструкційним матеріалом.

Після приєднання нових країн до ЄС квота на постачання українського сталевого прокату, яка на початок 2004 року становила 184,5 тис. тонн на рік, збільшилася до 606 тис. тонн. У 2005 р. для вітчизняних експортерів прокату в Євросоюзі діяли автономні заходи, що дозволяли Україні експортувати до ЄС без підписання угоди 703,1 тис. тонн прокату [10].

Новою угодою між Урядом України та розширеним ЄС про торгівлю деякими сталевими виробами визначено основні принципи врегулювання відносин у цій сфері на 2005—2006 рр. і передбачено квоту на імпорт сталевого прокату на 2005 р. у розмірі 98, а на 2006 р. — 1004,5 тис. тонн [8, с. 72].

Суттєве збільшення квоти на 2005—2006 рр. стало, певною мірою, результатом дій урядів Польщі та Естонії, які зверталися до Єврокомісії з проханням не обмежувати імпорт українського ме-

талопрокату їхнім країнам. У структурі імпорту цих країн вітчизняні виробники сталі займають 12—15 %. За суттєвих обмежень польським та естонським машинобудівникам довелося б імпортувати метал із Західної Європи, де кожна тонна має вартість вище на 80—100 доларів США. Саме на такому сценарії наполягає Асоціація європейських виробників металу Eurofer [12].

Отже, Україна перетворилася на значного і визнаного експортера світового ринку сталі, що дає змогу визначити її основні конкурентні переваги порівняно з іншими світовими постачальниками:

- Україна має у своєму розпорядженні виробничий потенціал металургійної галузі, який значно перевищує внутрішні потреби країни й спроможний у результаті часткової реконструкції та технічного оновлення забезпечити в середньостроковій перспективі великий і постійний експорт продукції на світовий ринок;

- контроль українських фінансово-промислових груп над виробниками сировини дозволить у середньостроковій перспективі забезпечити національний сектор чорної металургії необхідною сировиною в повному обсязі й за цінами, нижчими за світові;

- Україна має конкурентні переваги перед розвиненими країнами за такими найважливішими позиціями як: а) нижчі питомі інвестиційні витрати на підтримку і модернізацію комплексу; б) менші витрати на виробництво продукції за рахунок використання дешевої робочої сили і менші екологічні витрати;

- менеджмент українських металургійних підприємств зорієнтований на експорт, вони через мережних трейдерів входять до систем просування української продукції на регіональні світові ринки.

Проте металургійна галузь України має й ряд проблем, а саме:

1. Проблеми на державному рівні:
 - неврегульоване та мало-ефективне інвес-

тиційне законодавство;

- відсутність чіткої позиції з боку держави щодо питань основних складових механізму державного управління (амортизаційна, податкова, грошово-кредитна політика тощо);

- поспішність та необґрунтованість управлінських рішень у процесі приватизації державних підприємств;

- тінізація прибутків (на основі офшорних схем) власниками деяких приватизованих підприємств і посередницькими структурами (як правило, висування претензій стосовно відшкодування прибутку на додану вартість);

- мізерні витрати держави на науку та освіту. Вони дорівнюють 0,3—0,4 % від ВВП. Через це відбувається втрата та розвал галузевих науково-дослідних і проектно-конструкторських інститутів: з 38 інститутів більше половини зараз не функціонують;

- розмежування сфер впливу та відсутність взаємодії між окремими власниками підприємств споріднених з металургією галузей. Це унеможлиблює проведення ефективного державної цінової політики на внутрішніх ринках сировини, енергоносіїв та залізничних послуг;

- значна потреба у широкомасштабному інвестуванні виробництва. Зараз вона оцінюється на рівні 2 млрд на рік. Реалізація потреби повинна відбуватися упродовж 7—8 років. Також вклади необхідно підтримувати і надалі в межах 1,5—2 млрд на рік;

- декларативність та відсутність дійового механізму реалізації програм розвитку галузі;

- надмірний рівень використання праці. На кожну гривню доходу працівника галузі на зарплату виділяється лише 5—7 копійок (у країнах ЄС цей показник сягає 33 % з кожного євро);

- надто низький рівень внутрішнього споживання металопродукції (тільки 23,73 % загального обсягу). Надмірна експортна зорієнтованість ставить галузь в залежність від кон'юнктури зовнішніх ринків;

- недостатнє забезпечення металобрухтом. Офіційно Україна експортує на рік біля 1 млн т металобрухту. Вивіз його у великих обсягах за кордон створює загрозу втрачання металобрухту держави.

2. Технічні проблеми:

- занепадаюча структура сталеварного виробництва. Структура виробництва сталі поділилася таким чином: мартенівське виробництво — 44,3 % (за кордоном цей показник становив 6 %); електросталь — 3,5 % (32 %); конверторний спосіб — 52,2 % (62 %); сталь, розлита безперервним способом, — 28

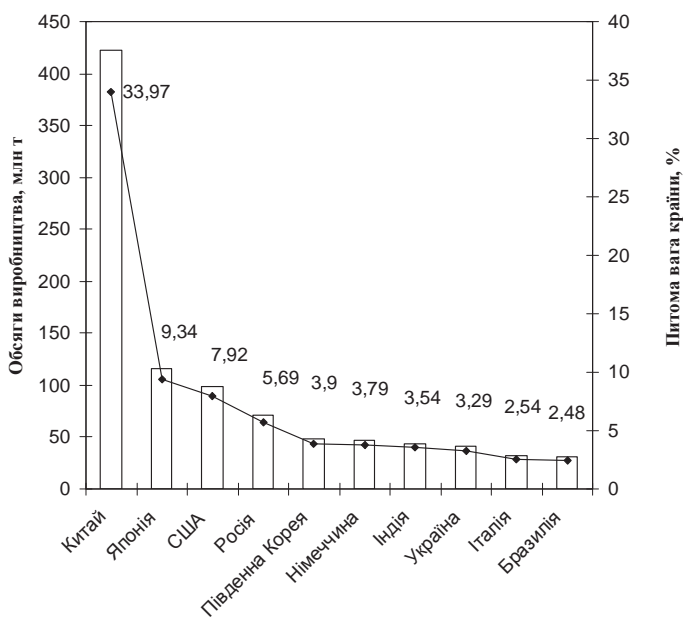

Рис. 2. Динаміка обсягів виробництва лідерів світового ринку металопродукції (перероблено з джерела [11])

% (95 %);

— морально та фізично застаріле обладнання, що знаходилося в екстенсивній експлуатації та практично не оновлювалося. Так, знос основних виробничих фондів в галузі становить близько 60 %, у тому числі машин та устаткування — 63 %, який щорічно зростає на 1 %. Загальна потреба металургійного виробництва в інвестиціях становить 5,3 млрд дол. США [13, с. 60]. Підприємствам бракує сучасного обладнання, особливо для позапічної обробки сталі та безперервного лиття заготовель. Держава не контролює придбання підприємствами за кордоном машин безперервного лиття заготовель, які знаходилися в експлуатації протягом 10 років і більше та вже є морально застарілими;

— надлишок виробничих потужностей;

— висока відходність виробництва. Відходи на 1 т прокату в Україні складають 300 кг, в Росії — 250, в Японії — 50 кг [14, с. 109];

— використання сировини не завжди відповідної якості.

3. Економічні проблеми:

— дефіцит обігових коштів;

— занадто висока дебіторська та кредиторська заборгованість минулих років. Кредиторська заборгованість на окремих підприємствах у декілька разів перевищує статтю "Власний капітал" балансу;

— значні витрати на сировину, паливо та електроенергію;

— критичні та недостатні для нормального розвитку підприємств обсяги виробництва кінцевої продукції та незадовільна її якість. Звідси ціна українських металовиробів на 20—30 % нижче, ніж зарубіжних.

4. Екологічні проблеми:

— забруднення навколишнього середовища промисловими викидами та відходами; відведення під них значних за площею територій;

— порушення екобалансу певної місцевості, перетворення її на зону екологічного лиха.

5. Зовнішньополітичні проблеми:

— неприйняття західними країнами упродовж тривалого часу України як держави з ринковою економікою і, як наслідок, ініціювання антидемпінгових розслідувань;

— обмеження та протекціоністські заходи з боку розвинених держав до виробників української металопродукції;

— диктування Заходом політичних вимог та вплив на законотворчі процеси в періоди надання ним різних видів допомоги, траншів та цільових інвестицій;

— нав'язування західних стандартів, сертифікацій тощо;

— висування Євросоюзом зауважень Україні щодо дотування мета-

лургії в моменти розгляду питань про вступ її до Світової організації торгівлі.

6. Організаційні проблеми:

— недостатня кваліфікація менеджерів;

— вимирання, втрачання та необдумане звільнення досвідчених кадрів;

— занадто низький рівень зарплатні, порівняно з країнами ЄС;

— низький рівень охорони праці та трудової дисципліни.

Отже, зберегання старого виробничого потенціалу і реальна можливість появи хронічно збиткового металургійного виробництва роблять актуальним проблему створення національної системи державної підтримки розвитку сектора чорної металургії. Система державної підтримки має відповідати вимогам СОТ. При її розробці доведеться перебороти певний опір: по-перше, її трансформація убик норм СОТ наштовхнеться на сформований в Україні стереотип фінансової підтримки нерентабельних підприємств; по-друге, важко буде припинити використовувати технологічно і технічно застарілі та екологічно небезпечні потужності для виробництва продукції на експорт. Для цього необхідно розробляти галузеві державні програми та проекти. Основними напрямками державної стратегії металургійного виробництва у світовій практиці є такі:

— ліквідація зайвих металургійних потужностей, розвиток галузі на основі системного цільового програмування, яке забезпечує баланс інтересів виробників і споживачів в економіці;

— перехід від нарощування абсолютних обсягів виробництва до зниження металоспоживання при використанні металопродукції високої якості;

— широкомасштабна модернізація та реконструкція виробництва;

— розширення номенклатури виробництва за рахунок високотехнологічних та високорентабельних видів продукції;

— об'єднання підприємств на корпоративних засадах, розширення міжгалузевої та виробничої кооперації між металовиробниками;

— формування системи перехресної власності в галузі, яка здатна знизити конкуренцію між підприємствами, що фактично належать одним і тим самим акціонерам;

— роздіблення металургійних підприємств, створення міні-заводів безперервного циклу;

— сприятлива податкова, амортизаційна і кредитна політика;

— екологічна безпека виробництва.

ВИСНОВКИ

Виходячи з аналізу основних показників діяльності металургійного сектору економіки, можна дійти висновку, що Україна зберігає позиції одного з найбільших виробників металопродукції у світі, проте з точки зору інноваційного та науково-технічного рівня виробництва вона є аутсайдером. Для цієї галузі характерні такі проблеми розвитку: проблеми на державному рівні, технічні, економічні, екологічні, зовнішньополітичні та організаційні проблеми. Тому необхідним є проведення кардинальних змін у діяльності цього сектору економіки, враховуючи світовий досвід подолання цих проблем.

Питання дослідження формування стратегічного потенціалу металургійних підприємств та інші поки що лишаються відкритими і є проблемним полем для подальших досліджень як безпосередньо автором цієї статті, так і чисельних науковців та практиків, що спеціалізуються у цій предметній площі.

Література:

1. Чайка В.В. Тенденції розвитку чорної металургії України як об'єкта інвестицій // Актуальні проблеми економіки. — 2007. — № 1(67). — С. 13—25.
2. www.ukrstat.gov.ua
3. Татар М.С. Аналіз ефективності експортних операцій металургійних підприємств // Економіка. Фінанси. Право. — 2007. — № 1. — С. 6—10.
4. Шапран В. Металлургический сектор Украины: тенденции развития // Рынок ценных бумаг. — 2006. — № 18(321). — С. 70—74.
5. <http://www.kommersant.ua/doc.html?DocID=745235&IssueId=41248>
6. <http://www.azovstal.com.ua/rus/>
7. <http://www.zaporizhstal.com>
8. Коровайченко Н. Експортний потенціал чорної металургії в контексті європейської інтеграції України // Вісник КНТЕУ. — 2007. — № 1. — С. 68—74.
9. <http://www.me.gov.ua>
10. <http://www.proua.com>
11. <http://www.worldsteel.org>
12. <http://www.metaltorg.ru>
13. Марек О.Б. Роль державного регулювання в збалансованому розвитку чорної металургії // Промисловий потенціал та ефективність його використання: Зб. Наук. праць / Відп. ред. О.М. Климов. — К.: Ін-т економіки НАН України, 2003. — 123 с. — С. 52—62.
14. Холод С.Б., Ткаченко О.В., Тулупов М.О. Економічні передумови необхідності та особливості створення організаційних структур управління проектами на підприємствах металургійної галузі України // Академічний огляд. — 2006. — № 1. — С. 108—116.